

V SLUŽBE VEDY A ŽURNALISTIKY (K 45. výročiu vzniku NŠÚ)

JOZEF DARMO

Prvého januára roku 2000 sme si pripomenuli štyridsiate piate výročie vzniku Novinárskeho študijného ústavu. Vznikol 1. januára 1955 ako vedeckovýskumné pracovisko pri Zväze slovenských novinárov.

Za tie roky prešiel slovenský novinovedný výskum a tým aj Novinársky študijný ústav (NŠÚ) niekoľkými organizačnými zmenami, ktoré vyvolali viac okolností politické a ekonomické než potreba samotného rozvoja vedeckej inštitúcie či zmeny spoločenskej objednávky na výskum. A tak sa NŠÚ v roku 1968 začleňuje do Osvetového ústavu, pracoviska Povereníctva kultúry a informácií. Tento poskytol NŠÚ ekonomický servis a povereníctvo umožnilo prijať do výskumu ďalších pracovníkov. Aby si ústav zachoval bádateľskú integritu, zmenil svoj názov na Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov (IPVMKP) pri Osvetovom ústave. Riaditeľ inštitútu bol členom kolégia riaditeľa Osvetového ústavu. V apríli 1968 sa z neho vyčleňuje nové pracovisko – Výskumný ústav kultúry, ako aj IPVMKP s tým, že sa po dobudovaní od roku 1970 úplne osamostatní. Do pôsobnosti Výskumného ústavu kultúry prešla aj oblasť výskumu verejnej mienky, a tak sa názov ústavu zmenil na Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky. V tomto začlenení bol novinovedný výskum až do 1. mája 1976. Neskôr sa organizačne i ekonomicky osamostatňuje, vracia sa k pôvodnému názvu Novinársky študijný ústav a prechádza do pôsobnosti Slovenského úradu pre tlač a informácie (SÚTI). Toto začlenenie sa končí zmenami po roku 1989. Ústav ako pracovisko základného výskumu vedeckovýskumnej základne Slovenskej republiky (VVZ) prechádza do rezortnej pôsobnosti Ministerstva kultúry SR. V roku 1997 sa organizačne pretvára na Národné centrum mediálnej komunikácie (NCMK) a v roku 2000 na Mediálne informačné centrum (MIC).

Nebudeme sa zaoberať opisom jeho historickej cesty rozvoja. Odborná verejnosť sa oboznámila so štúdiami, článkami a publikáciami, ktoré o nej vypovedajú.¹ V popredí nášho „jubilejného“ záujmu sú „vklady“ bádateľskej práce do pokladnice slovenskej novinovedy, do slovenskej vedy, kultúry a poznania novinárskej profesie.

Po prvýkrát v našich dejinách dostala aj novinárska profesia vedeckovýskumnú ustanovizeň, ktorá prispievala a prispieva k etablovaniu slovenskej novinovedy v sústave spoločenských vied.

Aké sú z tohto pohľadu prínosy NŠÚ ako kľúčovej inštitúcie slovenskej novinovedy za uplynulé štyridsaťpäťročné obdobie jeho vedeckých aktivít? *Po prvé:* Slovenská novinoveda výsledkami bádania plnohodnotne vstúpila do štruktúry spoločenských vied. Zavrhla vyše storočný zápas o svoje etablovanie a etablovanie novinovedy ako vedy vôbec. Položili sa základy vedných odborov dejín, teórie novinárstva a mediálnej komunikácie. Táto veda dnes disponuje svojou metodológiou, systémom vedy

¹Novinársky študijný ústav (1955–1990). Bratislava, NŠÚ 1991. DARMO, J.: Štyridsať rokov rozvoja slovenskej novinovedy. *Otázky žurnalistiky*, 38, 1995, č. 3, s. 179–1982. Pozri aj ďalšie štúdie v tomto čísle (V. Holina, I. Sečík, L. Šrámek, L. Hallon, J. Vojtek, J. Horecký, J. Mistrík, Z. Čupíková).

ako vedy interdisciplinárnej. Len na základe rozvinutia tejto výskumníckej aktivity sa mohlo rozvinúť slovenské novinárske školstvo. Aj zásluhou NŠÚ sa novinárstvo stalo študijným odborom vysokoškolského magisterského a doktorandského štúdia. *Po druhé:* Slovenská novinoveda sa práve aktivitou NŠÚ predstavila ako zrelá moderná vedecká disciplína, ktorá si na princípoch metodológie exaktnej vedy tvorivo vymedzila svoj predmet v historickom, axiologickom, metodologickom a teoretickom rozmere. Dokumentuje to celý rad vedeckých prác ku zásadným problémom novinovedy, účasť pracovníkov ústavu na početných medzinárodných konferenciách a predovšetkým samotná dlhodobá vedeckovýskumná koncepcia. *Po tretie:* Novinovedný výskum sa pričínal o rozvoj vedeckého myslenia v prekonávaní dogmatických obmedzení vedy, a to etablovaním interdisciplinárneho metodologického princípu vo výskume, čo sprostredkovane podnietilo a obohatilo metodologický základ spoločenských vied na Slovensku. *Po štvrté:* NŠÚ významne prispel (bádateľskou aktivitou, vydávaním odborného vedeckého periodika *Otázky žurnalistiky*, rozvetvenou publikačnou činnosťou, sústavou dokumentácie, novinovednej informatiky, konferenčnými a seminárnymi aktivitami) k vymedzeniu svojho priestoru aj v spektre novinovedy. *Po piate:* Rozvojom sociológie žurnalistiky a mediálnej komunikácie prispel k vedecky exaktnej interpretácii komunikačného priestoru periodickej tlače, rozhlasu, televízie a nových médií, a to uplatnením metódy obsahovej analýzy a empirického sociologického výskumu. *Po šieste:* Komparatívnymi bádaniami, spoluprácou s vedeckými pracoviskami stredoeurópskeho priestoru utváral východiská na včleňovanie slovenského novinovedného výskumu do výskumu európskeho, pričom sa vytvárala väzba na medzinárodnú inováciu nášho výskumu. *Po siedme:* Tým, že NŠÚ začal s uplatňovaním sociologických metód výskumu publika ešte pred oficiálnym opätovným uznaním sociológie ako vedeckej disciplíny (vznik Sociologického ústavu SAV), prispel k opätovnému etablovaniu sociológie. Ešte pred založením Sociologického ústavu SAV NŠÚ vytvoril bádateľský priestor popredným slovenským sociológom. Bol aj pri vedeckých a organizačných úsiliach o obnovu výskumu verejnej mienky a jej inštitucionálneho zabezpečenia.

Historické, teoretické a sociologické výskumy posunuli NŠÚ do štruktúr spoločenských vied, k pracoviskám historickej vedy, kulturológie, umenovedy, literárnej vedy, jazykovedy, teatrologie, filozofie, novšie aj politológie. Tieto pracoviská nielen akceptovali profesionálne výsledky novinovedného výskumu, ale vytvárali priestor na ich uplatnenie v komplexných výskumných projektoch.

Celý tento komplex prístupov k skúmaniu mediálneho priestoru sa opieral o solidný základ informačnej databázy. Kľúčovú pozíciu v nej mala knižnica, ktorá sa profilovala a profiluje na špecializovanú knižnicu. Už v roku 1970, teda pred normalizáciou, ktorá následne „čistila“ aj knižnicu, bolo v jej fondoch 26 tisíc knižných jednotiek vrátane odborných časopisov celoeurópskej a svetovej proveniencie. Knižnica disponovala cennou kolekciami starých tlačí, novín, časopisov, kalendárov, súborami filozofických, sociologických, literárnych, literárno-kritických, umenovedných a encyklopedických diel. Po „očistení“ sa fond knižnice zúžil na necelých 5 tisíc knižných titulov. Za obeť padol historický archív s unikátnymi prameňmi novinárskych pozostalostí, memoárov, kartotéka terminologického slovníka, novinárskych osobností, výstrižkový depozitár slovenskej karikatúry. Deštruovali sa fondy bibliografie, ktoré sa aktivizovali vďaka úsiliu vtedajšieho vedenia dokumentácie a aj tým, že do nej prešli proskribovaní vedeckí pracovníci.

Obrazom vedeckých aktivít sa stali *Otázky žurnalistiky*, najskôr ročenka (1958–1968), potom až do dnešných čias štvrťročník. Dnes časopis zaznamenáva 42. ročník svojej existencie. Je obrazom myšlienkového tvaru a „varu“ slovenskej novinovedy. Do histórie vošli edície: Sociológia čitateľa, Obsahová analýza, Malá novinárska encyklopédia, Documenta bibliographica, Žurnalistika, Memoáre.

Obdobie normalizácie (1970–1989) zahatilo výskumný rozlet ústavu, zdecimovalo jeho knižnicu a dokumentáciu. Skutočný vedecký, sociologický a historický výskum sa odsunul do druhého plánu. Výskumný priestor ovládli ideologizované témy, rozpracúvanie tém stránickej propagandy, internacionalistickej výchovy, ideového pôsobenia PMK. Tento výskum už mal „svojich“ autorov.

Pád totality vrátil Slovensko k demokracii. Pre novinovedu sa otvoril predtým nebývalý priestor. Nová spoločenská situácia dávala predovšetkým nádej pre rozvoj skutočne slobodnej vedy. Slobodnej v slobode interpretácie poznania, nemotivovaného, neobmedzovaného, neretušovaného úzkymi stránickými a ideologickými záujmami. Nastala doba príležitosti novej reflexie uplynulej historickej bádateľskej cesty ústavu. Túto vykonal v rekvilifikačnom procese výskumných pracovníkov, vypracovaním dlhodobých koncepcií široko rozvetvenej a problémovo štruktúrovanej práce. Na početných vnútroústavných konferenciách a seminároch rezonovali nielen dovtedajšie prínosy vedeckej práce, ale najmä sa definovali „oporné body“ dosiahnutého stupňa poznania v jednotlivých odboroch novinovedného bádania. Verifikovali sa smery krátkodobých a dlhodobých výskumov. Pristúpilo sa k aktivizácii interdisciplinárneho metodologického základu celej sústavy novinovedy.

Slovenská novinoveda reprezentovaná novinovedným pracoviskom úspešne vstúpila aj do procesov internacionalizácie slovenskej novinovedy.² Táto sa dostáva do dialógu s vedeckými pracoviskami v zahraničí, a to účasťou na konferenciách, publikačnou činnosťou, účasťou na medzinárodných mediálnych databázach, aktivitami v orgánoch celoeurópskej proveniencie a aj účasťou zahraničných odborníkov na stránkach *Otázok žurnalistiky*.

Ústav sa už od začiatku transformácie našej spoločnosti, a v jej rámci i vedy, prezentoval ako koncepčne erudované pracovisko. Obnovila sa autorita a podpora ústavu v novinárskej obci.

Ústav bol zaradený do vedeckovýskumnej a vývojovej základne Slovenskej republiky (VVZ) a jeho vedecká a dokumentačná činnosť bola priamo financovaná zo štátneho rozpočtu. Z hľadiska vedy ho riadila komisia pre vedu a výskum pri Ministerstve školstva SR. Mala nadrezortný charakter a poverenie vlády dohliadať nad vedeckovýskumnou základňou SR, ktorej zmenou ekonomických a politických podmienok hrozil rozpad. Ministerstvo kultúry SR, ako aj Rada vlády pre masmédiá a informačnú politiku prijali prirodzenú odbornú autoritu ústavu. Dokladá to fakt, že už v roku 1990, v čase veľkých zmien, nebol NŠÚ, ako jednému z mála vedeckých pracovísk krátený rozpočet na rok 1990. Takmer jediný nemusel znižovať počet pracovníkov. Navyše mu boli poskytnuté prostriedky nad rámec rozpočtu na nákup počítačov, faxu, kopírovacích prístrojov a kancelárskej techniky. Vypracoval sa precízny plán vedeckého, sociálneho a ekonomického rozvoja pracoviska do roku 2000. Ústav mal svoje zastúpenie v Rade vlády pre masmédiá a informačnú politiku, v Rade

²DARMO, J.: Z dejín vedy a výskumu žurnalistiky. Bratislava, NŠÚ 1991. 306 s.

vlády pre otázky výroby papiera, polygrafie a vydavateľstiev periodickej tlače, v spoločnej komisii, ktorú vytvorili Rada vlády pre informačnú politiku a masmédiá a Rada vlády pre národnosti pre otázky národnostnej tlače, vo vedení Slovenského syndikátu novinárov, vo vedeckej rade FiF UK a v ďalších vedeckých spoločnostiach.

Na požiadanie Rady vlády SR pre masmédiá a informačnú politiku ústav vypracoval návrh zákona na podporu masmédií, osobitne periodickej tlače, a uskutočnil prieskum únosnosti saturácie informačných potrieb Slovenska súčasným systémom periodickej tlače, ktorý sa vytvoril po novembrovej revolúcii 1989. Realizoval výskum vzájomnej informovanosti medzi ČR a SR, rozšírenosti českej tlače v SR a slovenskej v ČR, ako aj projekt výskumu publicistických článkov v domácich a zahraničných médiách o Slovensku a ich možného dosahu na tvorbu mienky o Slovensku v európskom kontexte.

Nezastupiteľná bola aktivita ústavu v účasti na tvorbe zákonov o ČSTK, Slovenskom rozhlase a Slovenskej televízie. Ústav sa spolupodieľal na vzniku Združenia vydavateľov periodickej tlače. Aktívne sa zúčastňoval na rokovaníach o problematike masmédií a informačnej politiky na úrovni vtedajšej federácie a republík. V role poradcov bol zastúpený v komisii pre informačnú politiku a masmédiá, ktorá sa utvorila v rámci komisie pre prípravu zákona o kompetenciách. Na všetkých týchto úrovniach boli poznatky pracovníkov ústavu prijímané s vážou vedeckej autority.

Ústav si neotváral priestor iba k riadiacim štruktúram, kde sa mohli uplatniť výsledky výskumov v tvorbe informačnej stratégie Slovenska, v legislatíve, v rozvoji mediálnych subsystémov a generálneho projektu informatizácie Slovenskej republiky ako fenoménu nástupu éry informačnej civilizácie. Z hľadiska výskumu bol pre ústav kľúčový mediálny a profesionálny priestor. Preto už v roku 1991 pripravil seminár pre predstaviteľov slovenskej žurnalistiky, aby poskytol základné informácie o výsledkoch výskumu a pripravovaných projektoch týkajúcich sa: a) hlavných charakteristík publika novín a časopisov na Slovensku; b) ekonomiky periodickej tlače v podmienkach trhovej ekonomiky; c) legislatívno-právnych aspektov privatizácie v oblasti masmediálnej sféry; d) informácií o stave rozvoja „inštrumentária“ vedy, vedných disciplín čo do ich pripravenosti zúčastňovať sa na riešení akútnej objednávky na mediálny výskum v atmosfére prudkých spoločenských zmien; e) sústreďenia poznatkov a podnetov redakcií a vydavateľov, ktoré odkryli horizonty nových možností spolupráce ústavu a redakcií, vydavateľstiev, distribúcie tlače (PNS), ako aj možnosti spolupráce ústavu pri riešení náročnejších projektov rozvoja informatizácie Slovenska.

To všetko dokladá skutočnosť, že dnešné jubilujúce novinovedné pracovisko sa erudovane zapojilo do transformačného procesu slovenskej žurnalistiky – tlače, rozhlasu a televízie. V tomto transformačnom pohybe iniciovalo relatívne úspešný zápas o zníženie dane na periodickú tlač, a to tak výskumne, ako aj na pôde Rady vlády pre masmédiá a informačnú politiku, kde predložilo súbor analýz k tejto problematike vrátane porovnávacích analýz s európskym rozvojom. V rámci inštitucionálneho zabezpečenia projektov informatizácie Slovenska iniciovalo založenie Slovenskej spoločnosti pre káblovú televíziu a dlhé obdobie plnilo úlohu sekretariátu tejto spoločnosti. V spolupráci s redakciami a vydavateľstvami sa utvorilo prvé Konzorcium vydavateľov a Novinárskeho študijného ústavu na realizáciu sociologických výskumov. Konzorcium sa stalo platformou združenia finančných prostriedkov na širokospektrálny celoslovenský sociologický výskum periodík. Tento náročný vý-

skum bol kombinovaný s ich obsahovou analýzou, výstupy boli spracované monograficky pre každý titul či súbory titulov vydavateľov a podmienil radikálnu zmenu vo vedeckej vybavenosti výskumného pracovníka. Išlo už o schopnosť transformovať vedecký poznatok do riešenia problémov praxe. Toto „zblíženie“ vedy s praxou otvorilo oblasť nevyhnutného kreovania schopností novinárov z praxe pracovať s výsledkami a poznatkami vedeckých bádání. Je to dôsledok historického faktu, že transformačný proces sa hlboko dotýka aj transformácie vedy, keď v podmienkach pluralitnej demokracie prechádza aj veda významným a neodvolateľným procesom transformácie k nezávislosti vedeckého bádania. Za tejto novej situácie sa aj vzťah štátu k vede transformuje a musí transformovať tak, že štát preberá úlohu vytvárania podmienok rozvoja vedy.

V období po roku 1989 až do dnešných dní prešiel novinovedný výskum, bez ohľadu na zmeny názvov vedeckovýskumnej inštitúcie, veľkými zmenami materiálneho a technického vybavenia. Podstatne sa rozšíril diapazón informačných, expertných, výskumných sociologických úloh, bádání zmien regionálnej komunikácie, sociologických výskumov pôsobenia médií, výskum verejnej mienky utvárajúcej pôsobeními médií, vrátane výskumu verejnej mienky k rozmanitým problémom spoločenského vývoja. Svoje miesto v súčasnej informačnej ponuke potvrdil Adresár médií Slovenskej republiky, ktorý vychádza raz do roka v klasickej tlačenej i elektronickej verzii s možnosťou priebežnej aktualizácie. Pozornosť vzbudil dokumentačno-informačný, databázový projekt MEDIAL. Prienik do informačných sietí sa zvýšil vstupom vedeckovýskumného pracoviska na internet. Podstatnými štrukturálnymi zmenami prešli *Otázky žurnalistiky*. Ich redakčná stratégia sa už dlhodobo opiera o sústavný monitoring výskumných aktivít doma i vo svete. Časopis plní dôležitú integračnú funkciu. Trvalo poskytuje priestor aj autorom zahraničného výskumu. Otváraním diskusnej rubriky upriamuje myslenie výskumníkov, pedagógov i novinárov z praxe na témy, ktoré produkujú potreby súčasného transformačného procesu spoločnosti. Zvyšuje sa aj informačná ponuka *Otázok žurnalistiky* pre prax, pre pedagógov vysokých škôl, študentov mediálnej komunikácie, a to recenznou činnosťou, poskytovaním informácií o mediálnych výskumoch v Európe a vo svete, stálymi aj inovovanými rubrikami.

Čím nás teda dnes oslovuje štyridsaťpäťročná bádateľská inštitúcia? Jednoznačne doterajšou osožnosťou práce, skúsenosťou, pripravenosťou a rozvinutosťou vedeckej koncepcie, rozpracovanosťou transferu výsledkov vedy do praxe, naliehavosťou, že Slovenská republika sa môže stať plnohodnotným subjektom európskych štruktúr len ako vysoko informatizovaná spoločnosť. A dobre fungujúce vedecké pracovisko je nielen elementárnym, ale priam strategickým faktorom. Bez mediálneho výskumu je totiž nemysliteľná stratégia spoločenského rozvoja, spoločenskej komunikácie, informačnej politiky, kultúry a ďalšieho vzdelávania. Je nemysliteľný rozvoj informačných databáz. Bez výskumu stoja na piesku akékoľvek projekty mediálnych inštitúcií.

Jubileum je nielen oslava, nielen spomienka, pripomenutie si aktivít a zásluh. Je to čas či príležitosť meditácie o ďalšom zmysluplnom smerovaní.